

Ce cred oamenii că e important de învățat

Unul din lucrurile pe care chestionarul EVS 2008-2009 a căutat să le afle a fost care sunt acele principii esențiale pe care oamenii ar dori ca să fie deprinse de noile generații, de către copiii lor. Astfel fiecare dintre cei intervievați a fost rugat să aleagă acele trăsături pe care le consideră importante dintr-o listă prestabilită pe care o puteți identifica în tabelul de mai jos.

Am să vă citesc o listă cu lucruri pe care copiii le pot învăța acasă. Considerați că există calități importante în mod deosebit ? Care ?

	România	Ungaria	Bulgaria	Slovacia	Letonia	Cehia
Independența	61%	76%	44%	71%	69%	65%
Sentimentul de responsabilitate	80%	76%	80%	79%	80%	62%
Imaginația	52%	16%	26%	10%	19%	18%
Perseverența	59%	29%	65%	27%	47%	34%
Altruismul	52%	34%	34%	27%	25%	34%
Bunele maniere	97%	83%	71%	78%	67%	77%
Toleranța și respectul pentru alte persoane	74%	71%	65%	53%	72%	50%
Spiritul de economie	61%	49%	42%	48%	58%	42%
Hărnicia	91%	76%	87%	84%	79%	74%
Credința religioasă	81%	22%	22%	32%	16%	12%
Supunerea	53%	42%	21%	34%	30%	26%

Procentele reprezintă ponderea celor ce au ales varianta respectivă. Suma lor nu trebuie să fie 100%, dat fiind că fiecare subiect a putut alege mai multe variante de răspuns.

Din varii motive, în anul 2008-2009 al EVS, în țările estice respondenții au putut alege atâtea variante de răspuns câte au dorit, în timp ce în cele vestice cei chestionați au fost limitați la a alege maxim cinci lucruri (așa cum s-a întâmplat de altfel și în Est în valorile din 1990, 1999, 2005). Prin urmare, putem realiza comparația pentru fiecare item în parte doar cu țările din est.

În comparație cu acestea, românii aleg sistematic mai rar independența drept calitate importantă. La polul opus, credința religioasă, imaginația și supunerea au scoruri mult mai ridicate decât în alte țări. Mai ales distanța înregistrată în ce privește "credința religioasă" este extrem de mare.

De fapt, așa cum sugerează și tabelul, în comparație cu vecinii noștri din est, românii tind să bifeze mai multe calități ca fiind importante. Acesta conduce la necesitatea de a standardiza într-un fel modul de a răspunde pentru a putea extinde comparația și a vedea care sunt pattern-urile valorice consistente pe care le putem regăsi în Europa. Este ceea ce facem în pagina a doua.

European Values Survey și World Values Survey formează seria sondajelor valorilor, repetate în întreaga lume odată la 4-5 ani, și permițând înregistrarea schimbărilor modului în care oamenii gândesc despre propria lor viață. Sondajele valorilor reprezintă cele mai citate surse de analiză comparativă în literatura sociologică și din științele politice internaționale. Ele constituie singura cercetare comparativă de asemenea dimensiuni în care România este implicată încă de la începutul anilor 90.

Echipa românească pentru studiul valorilor își propune să prezinte publicului larg rezultate ale acestor cercetări. Ne interesează pe de o parte schimbarea valorilor, așa cum este ea înregistrată în sondajele EVS/WVS din 1993, 1999, 2005 și 2008. Urmărim să vedem cum au evoluat românii, atunci când ne am intrat în cel de-al 20 an de la căderea comunismului și să ne comparăm cu modul în care gândesc ceilalți europeni.

Acest număr al Newsletter-ului apare la distanță mare de precedentul. Întârzierea este datorată faptului că prima versiune a bazei de date EVS 2008 incluzând momentan date pentru 39 de societăți europene, a devenit abia recent disponibilă. Acestea, îi adăugăm date provenite dintr-un sondaj realizat de ICCV în rândul românilor migrați peste hotare, comparând mereu diferențele de idei dintre aceștia și cei aflați în țară.

În materialul de față discutăm legătura dintre valorile sociale și rezultatele elevilor din învățământul primar și gimnazial la testele comparative internaționale. Mai întâi comparăm România cu alte țări europene în ce privește lucrurile despre care oamenii consideră că tânăra generație ar trebui să le învețe. Apoi arătăm care e impactul asupra performanței școlare medii la nivel național. În fine, căutăm să spunem în ce măsură românii ce au migrat gândesc altfel decât cei din țară. Sursele de date și a metodologia cercetării sunt prezentate în pagina a treia.

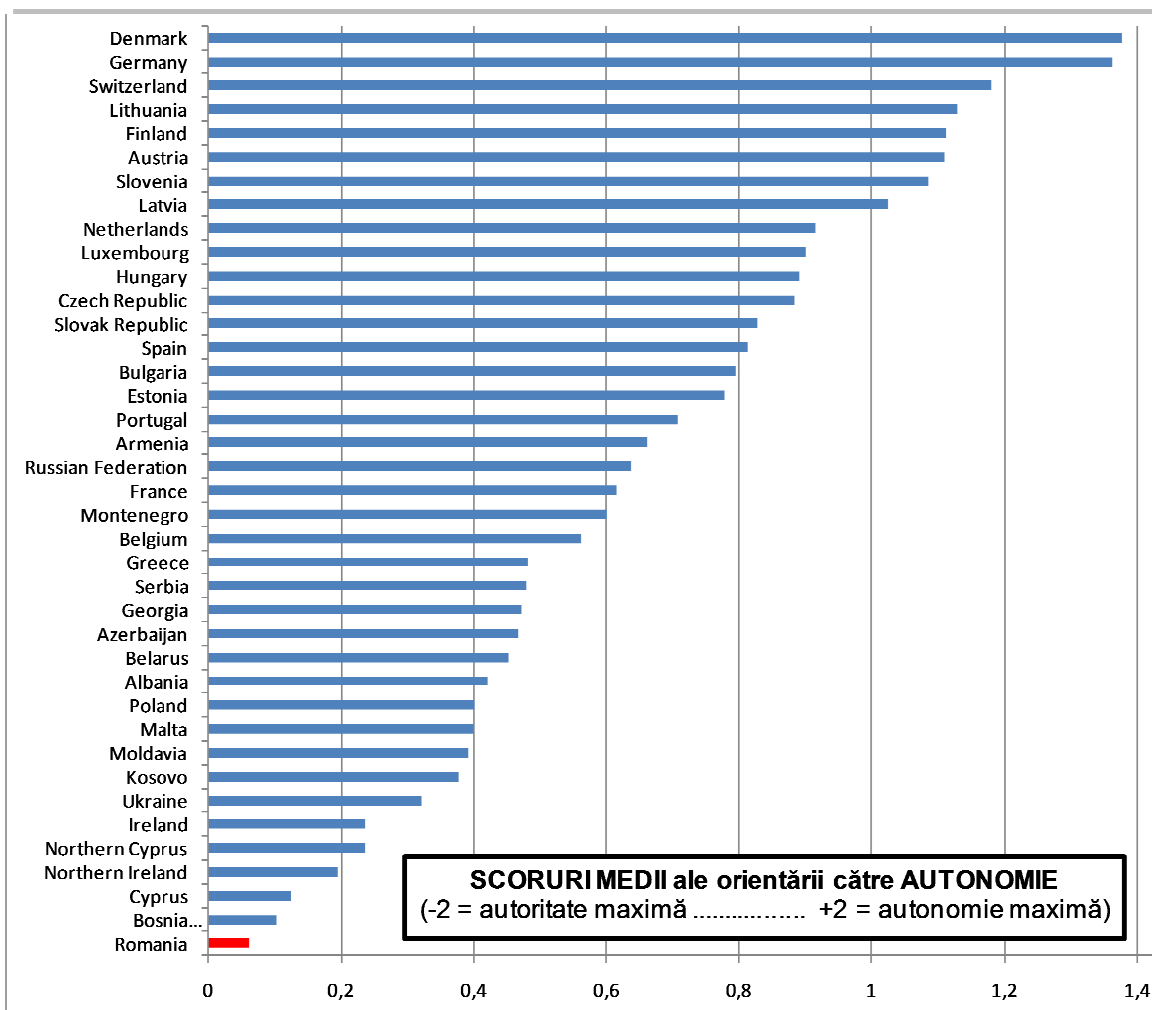
Bogdan Voicu

Concepte cheie:

- Extrem de simplist, prin valori sociale înțelegem „modul în care gândesc oamenii, care sunt principiile ce le motivează atitudinile, opiniile, comportamentele”. Pentru o discuție mai în detaliu, puteți revedea textele disponibile în site-ul echipei române pentru studiul valorilor sociale.

România: suport redus către autonomie

Ordinea variantelor de răspuns din tabelul anterior nu este una întâmplătoare. "Lucrurile importante" sunt ordonate în așa fel încât să poată fi contrastate (1) orientarea către autoritarism și valori tradiționale (ultimele rânduri din tabel) și (2) caracteristicile importante pentru cei orientați valoric către promovarea autonomiei individuale, a unor indivizi de tip modern (primele rânduri din tabel). (În chestionar, variantele de răspuns au fost ordonate astfel încât să alterneze caracteristicile ce măsoară orientarea către autonomie cu cea către tradiționalism și autoritate).

O literatură sociologică bogată justifică alegerea celor 10 variante de răspuns. În principiu, extremele măsoară cel mai bine opoziția autonomie-autoritate. Practic, alegerea independenței și responsabilității aduc în prim plan o imagine despre om asociată autonomiei, capacității de acțiune și gândire de tip rațional. Accentuarea obedienței și a religiozității fac parte dintr-un mix valoric tradițional, în care oamenii tind să dea mai multă atenției autorității unei explicații totale (precum cea religioasă) sau ierarhiilor și șefilor, și iau mai rar decizii care nu trec prin aceste filtre.

Pentru fiecare dintre cei ce au răspuns la chestionar, se poate întocmi atunci un scor de orientare către autonomie. Literatura internațională propune ca mod de calcul numărarea de câte ori au fost alese primele două variante de răspuns (independență și responsabilitate). Din suma rezultată se scade numărul de alegeri ce au indicat ultimele două variante (obediență și religiozitate). Practic, un om ce alege independență, responsabilitate și obediență ar primi scorul $1+1-1=1$. Cu alte cuvinte vom avea o variație de la -2 (autoritate) la +2 (autonomie). Graficul din această

pagină ordonează țările în conformitate cu media acestui indice pentru fiecare societate în parte. (se poate construi un scor similar ce contrastează primele patru și ultimele patru alegeri din tabel; rezultatele sunt similare celor prezentate în acest Newsletter). Construind astfel de scoruri, eliminăm și neajunsul ca în țările din vest numărul de variante de răspuns acceptate să fi fost maximum cinci și facem posibilă comparația cu toate țările europene.

Rezultatele indică faptul că, în Europa, majoritatea țărilor se orientează explicit către autonomie. Excepție fac România, Bosnia și Cipru, pentru care media indicatorului nu diferă semnificativ de zero (cu alte cuvinte, nu putem garanta că, dacă am fi întrebat toți românii ce aleg din cele zece caracteristici din tabelul de pe pagina 1 și apoi am fi calculat scorul de autonomie, acesta ar fi fost pozitiv sau negativ.)

Altfel, într-o Europă orientată către autonomie, România se plasează în urma celorlalte societăți europene, optând mai mult decât celelalte țări pentru modele tradiționale.

Rezultate cheie:

- În comparație cu majoritatea țărilor europene (exceptând Irlanda, Cipru, Bosnia, Irlanda de Nord, Ciprul de Nord), românii continuă să fie mai puțin orientați către autonomie în ce privește valorile pe care își doresc să le deprindă noile generații.

Aceste lucruri puteau fi de altfel întrezărite din analiza tabelului de pe pagina 1: românii aleg sistematic mai multe caracteristici decât toți cei cu care îi comparăm. Aceasta crește ponderea alegerilor pentru fiecare caracteristică în

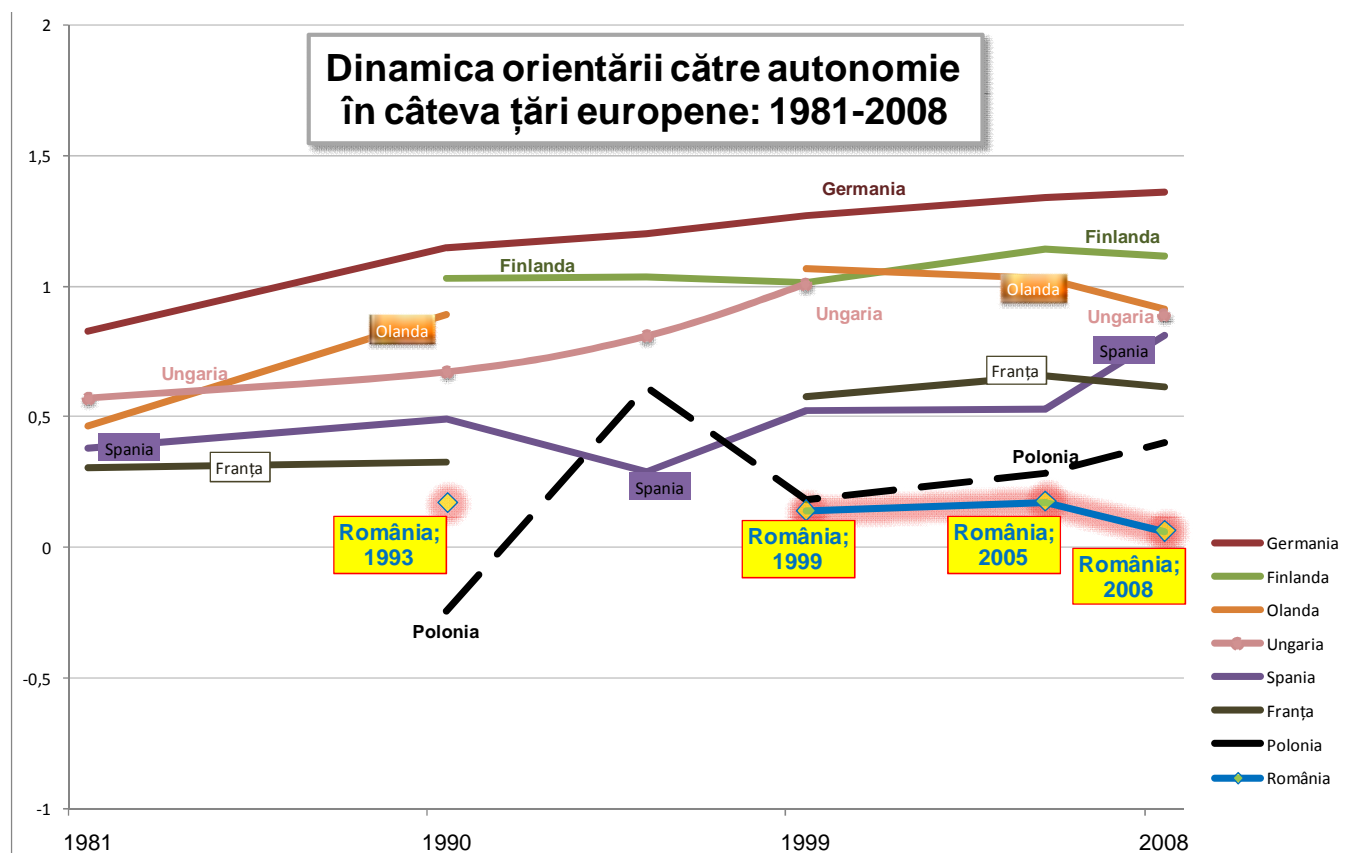
parte, dar nu și pentru independență și responsabilitate. Cu alte cuvinte, cele două caracteristici tari legate de autonomie sunt alese sistematic mai rar de către români. De aici și poziția mediei naționale în graficul anterior.

Dinamica în timp

Modul de calcul al scorului de autonomie permite și investigarea dinamicii acestuia de la un val al EVS/WVS la altul. Datele de altfel confirmă situația din deceniile precedente.

În Europa există un trend ascendent în ce privește orientarea către autonomie, prezent pentru mai toate țările. Și la

începutul anilor 1990, și în 1999-2000, și în 2005-2006, România s-a plasat în urma celorlalte societăți în ce privește orientarea către autonomie individuală, preferând în schimb tradiționalismul. Mai mult, traiectoria României este una a stabilității: în 1993, 1999, 2005 și 2008 media națională are practic aceeași valoare.

Au fost reprezentate grafic puncte pentru anii 1981, 1990, 1995, 1999, 2005 și 2008. Pentru unele țări nu avem date pentru toate aceste puncte (de exemplu, lipsesc date pentru Franța, Olanda și România în 1995, pentru Ungaria în 2005, pentru Polonia în 1981 etc.). Selecția țărilor din grafic a fost realizată astfel încât să existe o diversitate geografică și culturală și să fie disponibile datele pentru 2008.

Rezultatul nu surprinde. El este consistent cu alte lucruri pe care le știm despre România. Acesta este o țară mai săracă

decât alte țări europene, cu mai puțini oameni cu instrucție școlară ridicată, cu valori mai tradiționaliste.

Surse de date: European Values Survey și World Values Survey

Sondajele valorilor, așa cum sunt cunoscute EVS și WVS, au o istorie veche. Primul val a avut loc în anii 1980, înglobând în principal țări din vestul Europei, dar și Statele Unite și Canada, ulterior adăugându-se alte câteva țări. În 1990-1991 are loc un nou val al sondajului, incluzând acum și Europa de Est, România aplicând același chestionar în 1993. Urmează valuri în 1995-1997, apoi în 1999-2001, când se înregistrează 82 de societăți participante, în 2005-2006 și în 2008-2009.

În fiecare val, țările participante au colectat date de la eșantioane reprezentative la nivel național, marjele maxime de eroare garantate cu probabilități de apariție de 95% menținându-se sub $\pm 3\%$.

Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române este gazda echipei românești pentru studiul valorilor sociale, incluzând cercetători din cadrul ICCV (Mălina Voicu, Monica Șerban, Claudiu Tufiș, Paula Tufiș, Marian Vasile, Bogdan Voicu) și de la Universitățile din Cluj (Mircea Comșa) și Sibiu (Horațiu Rusu).

Eșantionul românesc al valului 2008 al EVS include 1488 de respondenți, colectarea datelor realizându-se în perioada aprilie-iunie 2008, în parteneriat cu MetroMedia Transilvania. Mai multe detalii sunt disponibile pe site-ul nostru: www.iccv.ro/valori/.

... orientarea către autoritarism definește modurile de a face deprinse în școală ...

Modul în care gândesc oamenii este definitoriu pentru societatea din care aceștia fac parte. Am arătat până aici că românii cred în mai mică măsură decât alți europeni că autonomia este o calitate importantă. Mai exact, pentru ceea ce copii pot învăța acasă, există numeroase alte calități, de regulă selectate dintre cele ce denotă tradiționalismul, ce primează în fața celor legate de autonomie individuală, independență, sentimentul responsabilității.

Acest lucru nu este însă valabil doar pentru ceea ce „se poate învăța acasă”, ci pentru ansamblul lucrurilor importante în societate. Oamenii sunt ființe consistente și reacționează similar în domenii diferite ale vieții. În tot ce întreprind ei reproduc în esență aceleași moduri de a face. „Lucrurile de învățat acasă” sunt astfel definitorii pentru ceea ce se poate învăța la modul general, pentru ceea ce este considerat a fi util în societate.

Ele definesc un spațiu comun pentru toți cetățenii unei societăți. Evident că sunt și oameni care gândesc altfel și voi schița în paginile următoare diferențele ce există în interiorul societății românești.

Astfel, orientarea către autonomie este mai ridicată la orașe decât la sate, dar și în orașele mici față de cele mari. Nu sunt diferențe de gen. Apar diferențe induse de educație (cei mai puțin educați sunt orientați puternic către tradiționalism) și de

vârstă (cei mai tineri sunt mai orientați către autonomie, pe măsură ce crește vârsta orientarea către tradiționalism tinde să devină predominantă, pentru ca apoi să reînceapă o creștere a importanței autonomiei). Tendințele cu pricina nu sunt însă valide și în cazul absolvenților de studii superioare din generațiile recente (născuți după 1970): pentru aceștia, creșterea nivelului de orientare către autonomie pare a se fi oprit (vezi și tabelul de pe ultima pagină). Socializarea în situații de criză este una dintre cauzele probabile.

Aceste deosebiri sunt însă relativ minore atunci când comparăm societăți. Probabilitatea ca un român să semene cu un alt român este destul de mare atunci când o comparăm cu probabilitatea ca un român oarecare să semene, spre exemplu, cu un bulgar sau cu un francez.

Acest lucru face ca orientarea „medie” mai redusă către autoritarism să definească, spre exemplu, modurile de a face deprinse în școală. Acestea pot fi exprimate direct prin programa școlară, dar acționează mai puternic prin acel curriculum ascuns ce este definit de modul în care părinții, elevii și cadrele didactice definesc ceea ce se învață în școală. De aici, așteptarea ca valorile descrise în paginile anterioare să aibă un impact asupra performanței școlare medii a elevilor români.

... elevii români obțin sistematic rezultate mai slabe decât cei din alte țări europene ...

În ultimele două decenii, nevoia de măsurare și comparare a performanței sistemelor educaționale preuniversitare a găsit un răspuns interesant în testările internaționale ale elevilor din clasele terminale ale învățământului primar, respectiv a secundarului inferior (gimnaziul). TIMSS, PIRLS sau PISA sunt astăzi acronime recunoscute în mediul academic și în cel al actorilor din sistemele educaționale din mai toate țările planetei.

În astfel de teste, România a performat și performează sistematic mai bine decât țările africane și mai slab decât cele europene.

Lucrurile sunt normale dacă luă în considerare faptul că performanța elevilor depinde de gradul de dezvoltare economică și socială a țării din care provin. Elevii din țările în care veniturile sunt mai mari, precum și cei din țările cu

mai mulți absolvenți de învățământ superior, obțin în medie rezultate la învățatură mai bune. Acest lucru este valabil și pentru „vârfuri”, o mai veche obsesie a sistemului educațional românesc: țările cu adulți mai bine educați și țările mai bogate au mai mulți astfel de elevi de top.

România are o populație mai educată decât majoritatea țărilor africane și mai puțini purtători de diplome universitare decât majoritatea țărilor europene. Același lucru se poate spune și despre bogăția societății românești.

Rezultatele medii la testele comparative internaționale urmează și ele același patern. Numărul elevilor de vârstă este de asemenea mai mare ca în Africa și mai mic decât în țările europene.

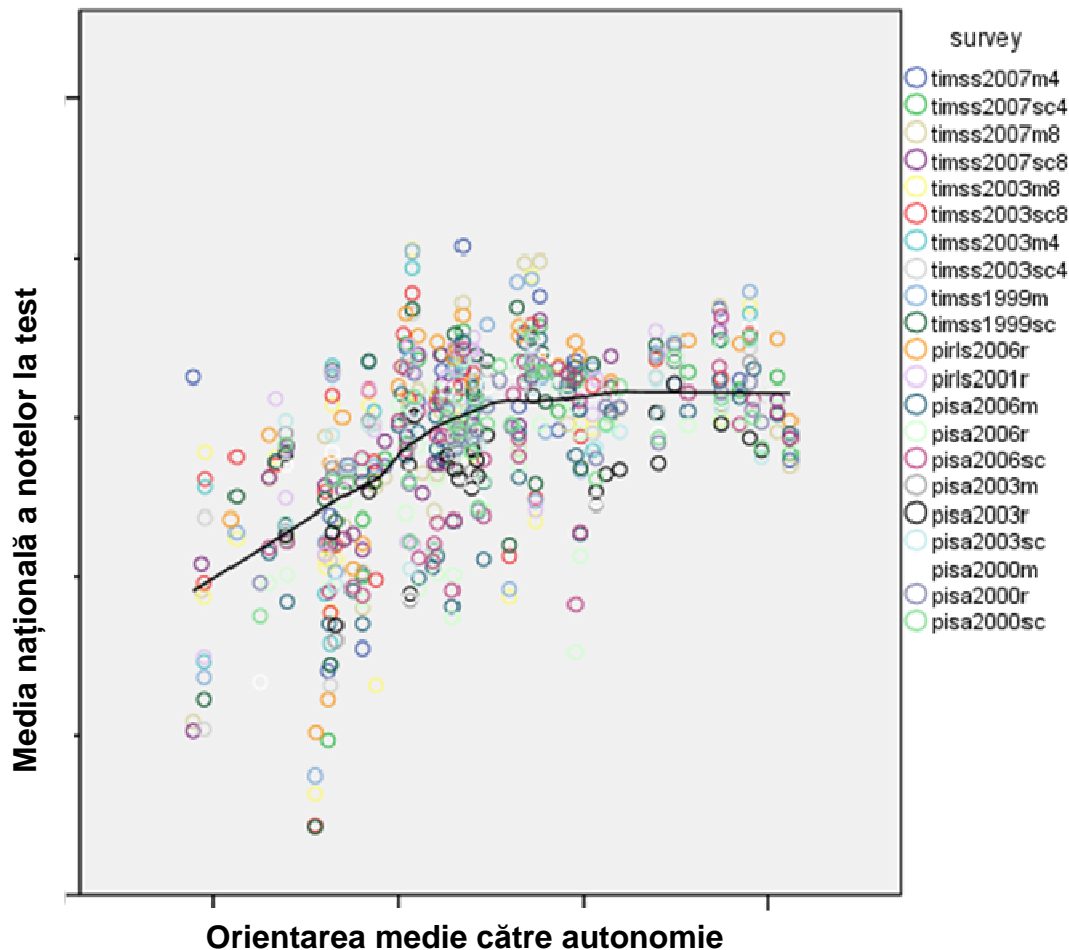
Surse de date: Testări ale elevilor comparative la nivel internațional.

TIMSS, PIRLS și PISA sunt principalele astfel de teste. Ele sunt aplicate periodic unor eșantioane naționale reprezentative de elevi din clasele a IV-a și a VIII-a din țările lumii. România este parte a acestor testări începând cu mijlocul anilor 1990. Mai multe detalii sunt disponibile pe site-urile celor trei testări: <http://timss.bc.edu/> (pentru TIMSS și PIRLS), respectiv <http://www.pisa.oecd.org/> (pentru PISA). Testele nu se rezumă la atesta capacitatea de a reproduce informație, ci evaluează capacitatea elevilor de a utiliza modurile de a gândi deprinse până la vârsta respectivă.

Impactul orientării către autonomie asupra rezultatelor școlare

Relația dintre orientarea unei societăți către valori ale autonomiei și rezultatele școlare este pusă în evidență de graficul din această pagină. Pe măsură ce crește orientarea către autonomie cresc și rezultatele elevilor. Crescând într-un mediu ce promovează autonomia, elevii sunt mai bine mobilați pentru a rezolva situații de viață diverse și pot

reacționa mai bine la stimuli diferiți. Creșterea performanței în testele internaționale este rapidă atunci când se trece de la o orientare redusă către autonomie către una dar ușor mai accentuată. La nivele mai înalte ale orientării către autonomie, schimbarea este însă mai lentă, așa cum sugerează curba din figură.

Fiecare punct (cerculeț) din grafic reprezintă un eșantion național. Pe axa verticală sunt medii naționale ale notelor obținute de elevi, la matematică (m), științe (sc), respectiv citit (r), în sondajele TIMSS 2003 și 2007 (clasa a IV-a și clasa a VIII-a), TIMSS 1999 (clasa a VIII-a), PIRLS 2001 și 2006 (clasa a IV-a), PISA 2000, 2003 și 2006 (clasa a VIII-a). Pe axa orizontală sunt valorile scorului de autonomie. Fiecare cerculeț este o țară, cu media notelor aferentă fiecărei testări în parte (axa verticală) și cu scorul orientării către autonomie obținut din EVS/WVS 1999, 2005 sau 2008 cel mai apropiat de data testării. O țară poate apărea în grafic de mai multe ori, dacă a fost testată de mai multe ori. Curba desenată grafică este o dreaptă de loess ce descrie dependența dintre cele două dimensiuni studiate.

Rămâne însă întrebarea dacă nu cumva relația este doar efectul faptului puterii economice și a educației adulților din societatea respectivă. Am utilizat o metodă statistică relativ simplă (*cross-classification models* – metodă similară analizei de regresie), dezvoltată însă astfel încât să ținem cont de faptul că datele privind rezultatele elevilor provin din sondaje diferite. Am reușit astfel să izolăm mai bine modul în care dezvoltarea economică, capitalul educațional și capitalul simbolic constituit de orientarea către autonomie influențează rezultatele medii ale elevilor.

Rezultatul confirmă cele așteptate. Să ne închipui două țări:

XYZ și PQR. Să presupunem că XYZ și PQR sunt două societăți perfect identice din punct de vedere al nivelului de educație al adulților și al PIB pe locuitor, dar XYZ este mai orientată către valori ale autonomiei. Atunci elevii din XPQ au o probabilitate ridicată de a avea, în medie, performanțe mai bune în testările internaționale. Rezultatele la aceste testări reflectă capacitatea de integrare în societate și de dezvoltare individuală, consecința este că elevii din XYZ vor avea probabil capacitate superioară de a construi o societate îmbelșugată.

Rezultate cheie:

- Performanța sistemelor educaționale este puternic corelată cu valorile împărțite de societatea în cauză. **Orientarea societății către valori ale autonomiei conduce la performanță școlară mai ridicată, chiar și acolo unde adulții sunt mai slab educați sau puterea economică este redusă.**

Diferențe între românii din țară și cei ce au emigrat

Comparațiile pe care le prezentăm în continuare reprezintă simple tendințe așa cum reies din analiza datelor. Ele constituie concluzii consistente cu ipotezele formulate pe baza teoriilor explicative existente în sociologie. Datele suferă însă în precizie din cauza nereprezentativității eșantionului de migranți cu care lucrăm (vezi coloana alăturată).

Între migranții ce au răspuns la chestionar și românii din țară există diferențe remarcabile în ce privește orientarea către autonomie. Indiferent de categoria de pregătire școlară și de vârstă, cei ce au migrat sunt mai orientați către autonomie decât cei din țară. Mai mult, în rândul celor cu studii terțiare nu mai apare acea tendință de ușoară scădere a orientării către autonomie la generațiile născute după 1970 (și școlite după 1990). (Dacă am trata eșantioanele de migranți drept probabilistice, atunci diferențele între cele 4 generații de absolvenți de studii superioare nu ar fi semnificativ diferite de 0. Cu alte cuvinte, indiferent de vârstă, grupurile de migranți cu studii superioare au orientări similare către autonomie.).

Medii ale scorului de autonomie pentru categorii de români aflați în țară, respectiv în migrație			
studii	născut	localizare	
		Migrant	Aflat în țară
secundare		0,69	0,17
terțiare	înainte de 1960	1,06	0,02
	1960-1969	0,93	0,13
	1970-1979	0,99	-0,01
	după 1979	0,99	-0,01

Cu cât scorul este mai apropiat de 2, cu atât orientarea către autonomie este mai mare. Cu cât este mai apropiat de -2, cu atât orientările tradiționaliste sunt mai puternice. Pe coloana migranților am colorat cu **albastru** indicii mai mari și cu **roșu** pe cei cu valori mult mai mici decât ai categoriei respective de români aflați în țară.

Spre exemplu, migranții cu studii terțiare (postliceale, universitate) născuți în anii 1960 au un scor al autonomiei de 0,99, mai mare decât cel al aceleiași categorii sociale, însă aflate în țară pentru care indicele ia valoarea -0,01. Acest lucru înseamnă că, în categoria respectivă de vârstă și studii, orientarea către autonomie este mai puternică pentru migranți decât pentru cei rămași în țară.

Dat fiind faptul că diferențele sunt manifeste și la nivelul generațiilor 1970-1979, este puțin probabil ca efectul de stopare a creșterii tendinței către autonomie să se datoreze masificării învățământului superior. Mai degrabă ea ar trebui căutată în socializarea primară realizată în vremuri de recesiune economică și în retragerea societății românești pe poziții mai tradiționaliste. Ei i se adaugă migrația celor care au fost mai orientați către independență și asumarea de responsabilități.

Practic, din acest punct de vedere, dacă orientarea către autonomie ar fi considerată o țintă de atins, generațiile de migranți cu studii superioare născuți după 1970 reprezintă o pierdere extrem de importantă pentru societatea românească.

Rezultate cheie

- Migranții români sunt mai orientați către autonomie decât cei compatrioții lor rămași în țară.
- Mai mult, migranții cu studii terțiare sunt la fel de orientați către autonomie, indiferent de vârstă. Aceasta contrastează cu situația celor rămași în țară: generațiile mai tinere de absolvenți de universitate nu urmează tendința de creștere a orientării spre autonomie.

Surse de date:

Sondajul valorilor migranților

Complementar valului 2008 al EVS, echipa pentru studiul valorilor românilor a inițiat un sondaj în rândul românilor migrați temporar sau definitiv în afara țării. A realizat un chestionar incluzând o (mică) parte din întrebările EVS2008, cărora le-am adăugat câteva pachete de itemi vizând teme specifice fenomenului migrației internaționale. Am identificat migranți utilizând rețelele sociale personale, forumurile românilor de pe Internet, asociațiile de români din străinătate etc. Am vizat transmiterea chestionarului prin e-mail, autocompletarea acestuia, difuzarea sa de la un respondent la altul.

Așa cum era de așteptat, majoritatea celor 612 răspunsuri primite în perioada mai-octombrie 2008 (în fapt 5 răspunsuri au sosit în noiembrie și decembrie) provin de la absolvenți de studii superioare sau studenți. Am reținut doar 589 de chestionare, cu restul având dificultăți date de completarea online și conversa dînr-un software în altul. Ele nu constituie un eșantion reprezentativ, dar sunt suficiente pentru a oferi informații în ce privește valorile sociale ale unor grupuri de migranți. Acesta este motivul pentru care analizele pe care le realizăm se referă la astfel de subgrupuri care iau în considerare vârsta sau educația respondenților.

Fundația Soros, ASG și diferite asociații ale migranților au sprijinit proiectul.

Dacă nu sunteți deja abonat, pentru a primi următoarele numere ale newsletterului nostru, vă rugăm să trimiteți un mesaj la valori@iccv.ro, conținând în subiect cuvântul *subscribe*.

Responsabil de număr : Bogdan Voicu (<http://www.bogdanvoicu.home.ro>)

Bogdan Voicu este cercetător gradul II în cadrul ICCV și cadru didactic asociat al Catedrei de Sociologie a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Membru al echipei românești pentru studiul valorilor sociale începând cu 1999.